
Školné nebude zadarmo

Školné nebude zadarmo

Jakub Jirsa, 31.07.2010

Právě "společnost vědění", která se u nás skloňuje ve všech pádech, DEGRADUJE HODNOTU VZDĚLÁNÍ, když je chápe coby pouhý nástroj k dosažení ekonomických cílů.

Školné na vysokých školách bylo jedním z prvních bodů, na němž se shodli vyjednávači nové koaliční vlády. Rychlá dohoda rozhodně neznačí, že by vzdělání a vysoké školství byly pro vládní koalici prioritou - naopak, dohody bylo dosaženo tak lehce, protože pro vyjednávače nešlo o nikterak zajímavý bod. Personální obsazení křesla ministra školství ostatně svědčí o vládním (ne) zájmu o tuto oblast.

Školné je vzhledem k dalším bodům reformy vysokoškolského vzdělání poměrně jednoduchý, byť možná nepopulární krok. Například o diferenciaci typů vysokých škol, která je na rozdíl od školného pro úspěch reformy klíčová, avšak její provedení není snadné, příliš mnoho neslyšíme.

Drobné nejasnosti, velké problémy Několik zdánlivě detailních, nicméně v celkové koncepci podstatných otázek zůstává nezodpovězeno, což prozatím ze školného činí projekt, u kterého zdaleka není jisté, zda skončí úspěchem, či neúspěchem. Na některé problémy upozornil již profesor Rudolf Haňka ("Teď ještě vybrat správné školné", iDNES.cz, 16. 6. 2010). Zavedení školného se podle něj musí řídit třemi principy: (1) administrace školného by neměla být příliš komplikovaná a nákladná; (2) školné nesmí znevýhodňovat sociálně slabší studenty; a konečně (3) školné nemůže být finanční zátěží pro stát.

Představitelé vládní koalice (ale i Daniel Münich či Petr Matějů, spoluautoři Bílé knihy terciárního vzdělávání) zatím hovoří o odloženém školném, kdy student platí až po nástupu do zaměstnání za předpokladu nadprůměrného příjmu. Podle profesora Haňky má tento systém několik zásadních problémů: a) nemotivuje studenty, kteří během studia nic neplatí; b) nemotivuje ani vysoké školy, jelikož se jedná o nejistou návratnost přibližně za deset let od nástupu studenta; c) případná sleva pro ty, kteří platí rovnou, kterou navrhuje Petr Matějů, znevýhodňuje sociálně slabší a d) systém s prodloužením ve zpětné vazbě, kterým je odložené školné, je notoricky nestabilní a nedokáže pružně reagovat.

Profesor Haňka naopak navrhuje přímé školné s odloženou splátkou, které by během studia bylo hrazeno z půjčky. A právě podoba těchto půjček a způsob splácení jsou první důležitou neznámou v celém systému; konkrétní parametry totiž rozhodují o úspěchu či neúspěchu zavedení školného. Například není jasné, kdo bude či nebude půjčku splácet. Někteří hovoří o tom, že lidé s podprůměrným příjmem půjčku splácet nebudou, Petr Matějů však v online rozhovoru iDNES.cz (9. 6. 2010) říká, že i lidé s podprůměrným příjmem budou platit 500 Kč měsíčně.

Dalším nejasným bodem je splácení či nesplácení půjčky či školného studenty, kteří studium nedokončí a budou mít podprůměrný příjem - bude za neúspěšné studenty také platit stát? Dilema je následující: buď splátky za neúspěšné studenty ještě více zatíží státní rozpočet, nebo budou neúspěšní studenti splácet i při podprůměrné mzdě a ze školného se tak stane další navýšení existenčního rizika. Zejména studenti z rodin s nižšími příjmy a bez tradice vyššího vzdělání si pak vstup na vysokou školu tím spíše rozmyslí. Souhrnné náklady na státní rozpočet zatím nejsou veřejnosti k dispozici, nicméně zavedení školného státní výdaje zvedne. Stát totiž bude nejen doplácet školné za podprůměrně vydělávající absolventy, ale musí také zajistit spravování databáze s daty o příjmu a splácení jednotlivých absolventů.

Zatím nikdo nezpochybňuje premisu, že zavedení školného nepovede ke snížení prostředků určených veřejným vysokým školám ze státního rozpočtu. V posledních letech však došlo k několika přesunům prostředků určených na vědu a výzkum z akademických institucí pod ministerstvo průmyslu a obchodu a do různých agentur, kde jsou pro soukromé firmy produkující "inovace" lépe dostupné a jejich výsledky jsou méně kontrolovatelné. V budoucích letech si však nemůže být nikdo jistý, že vládní Rada pro výzkum, vývoj a inovace (RVVI) po zavedení školného nedoporučí další odliv financí z akademického prostředí.

Vše přepočítáno na peníze Pro celou debatu o reformě vysokého školství či o zavedení školného je typické, že její aktéři ze strany RVVI či pracovní skupiny Petra Matějů vůbec netematizují předmět svých reformních snah. Vzdělání a univerzita je pro ně pouze instrumentem k dosažení vyššího zisku a peníze jedinou hodnotou, se kterou ve svých úvahách operují. Daniel Münich například popisuje vzdělání jednoduše jako "soukromě výnosnou investici" (MF DNES, 12. 6. 2010). Přitom sociologové a pedagogové upozorňují, že důsledkem instrumentalizace vzdělání je jeho soustavná degradace (srovnejme poslední knihy Konrada Liessmanna, Diany Ravitchové, Franka Furediho či E. D. Hirsche).

Vzdělání má hodnotu samo o sobě a je tak soukromým i společenským statkem. Právě proto mi připadne smutné, když se společnost, obec zřídá jeho podpory a ponechává je čím dál tím více na jednotlivci.

Druhým problematickým předpokladem tvůrců reformy je jednorozměrné chápání racionality jakožto jednoduché kalkule plusů a minusů, které souvisí i s výše zmíněnou instrumentalizací vzdělání. Tak třeba strop školného je podle Petra Matějů řekněme na pět let, protože pak se "všichni účastníci vzdělávání naučí chovat dostatečně racionálně" (lidovky.cz, 15. 6. 2010). Racionalita trhu a jeho jednotlivých účastníků je však v dnešní ekonomické teorii spíše otázkou, než nezpochybnitelnou premisou. Investice do vzdělání je investicí s odloženou návratností a jako taková je vždy provázena nejistotou; odhadnout dnes situaci na trhu práce za pět či deset let také není vždy racionálně možné. Třetím problémem je podle mne nerealistický optimismus autorů návrhu školného ohledně jeho schopností spravedlivě odměňovat úspěšné obory. V době, kdy i nejzarytější zastávce trhu připustí, že některé veřejné služby musí vzhledem k jejich důležitosti, nákladnosti a nerentabilitě vykonávat stát, je to opět zarážejícím způsobem zjednodušený pohled. Podle Petra Matějů bude školné "zvyhodňovat ty školy, které budou mít úspěšnější absolventy" (lidovky.cz, 15. 6. 2010); úspěšnost autoři reforem měří opět jedinou hodnotou, kterou znají: peníze. Například dnešní absolventi pedagogických fakult, pokud zůstanou v oboru, nemají díky nízkým platům na všech stupních škol moc možností, jak se stát "úspěšnými". Dále školné zvýhodňuje obory, u kterých se očekává rychlá návratnost investice. "Kvalitní škola, o kterou bude zájem, si bude moci dovolit účtovat vyšší školné," píše s vizí růžové budoucnosti Daniel Můnich (12. 6. 2010, MF DNES). Vždy však bude platit, že i průměrná až spíše horší právnická fakulta si může dovolit vyšší stipendia než filozofická fakulta na akademicky sebelepším oboru typu klínopis či literární věda.

Dalším předpokladem, s nímž autoři reformy terciárního vzdělání a návrhů školného počítají, je, že stát nemá prostředky na udržení kvalitního školství, že si stát nemůže dovolit zvýšit svoji dnes v rámci EU podprůměrnou podporu vysokého školství. "Každým rokem je však zjevnější, že tomu bude bránit reálný stav státní kasy," píše Daniel Můnich (12. 6. 2010, MF DNES). Již jsem uvedl, že v posledních letech probíhá cílený přesun veřejných prostředků v rámci rozpočtu tak, aby na peníze směřující do vědy dosáhly i firmy, jejichž vědecký přínos je nulový. Stát, vláda a jednotlivá ministerstva nadále zadávají pochybné zakázky, jejichž příkladem může být ekotendr, ve kterém podle kritiků hrozí únik až 40 miliard korun, stavějí dálnice o desítky procent draž než Německo či Dánsko a zacházejí se svěřenými penězi jako prachmizerný hospodář. Za této situace nelze hovořit o tom, že státní rozpočet prostředky nedisponuje. Stát se pouze rozhodl, že chce podpořit jiné oblasti než vysokoškolské vzdělání. To je potřeba říci nahlas a neschovávat se za teze, že stát na to nemá peníze, zatímco pouze peníze mít nechce.

Posledním předpokladem je, že školné povede ke zvýšení motivace ke studiu. Předpoklad je jistě správný a nelze proti němu nic namítat. Otázkou však zůstává, proč nestačí normální zájem o studovaný obor? Domnívám se, že se zde dostáváme k nesmyslnému požadavku vysokoškolského vzdělání pro výrazně nadpoloviční procento populace. Vzdělání není cosi, co je možné si jednoduše koupit, vzdělání je úmyslná, mnohdy namáhavá a cílevědomá činnost získávání vědění, které není vždy v jasném vztahu k bezprostřední zkušenosti. Není-li student motivován zájmem o vzdělání samé, o předmět, který studuje, pak jej školné přivede jen k motivaci získat titul, který mu zvýší pravděpodobnost návratnosti jeho investice.

První či poslední krok Je zajímavé, jak právě "společnost vědění" degraduje hodnotu vzdělání, když je chápe jen jako instrument k dosažení ekonomických cílů. Vzdělání není podle autorů návrhu školného a reformy terciárního vzdělávání ničím jiným než taktikou, jež má být použita k obecnějšímu cíli, kterým jsou ekonomické inovace.

Nicméně tento antiintelektualismus a odpor k akademickým předmětům vede k pragmatickému až libovolnému přístupu ke vzdělání a obsahu vzdělávání. Výsledkem je, že čím více společnost investuje do vzdělání a očekává od škol, tím méně školy a univerzity vyžadují od svých studentů. Masovost vysokoškolského vzdělání vede k odbourávání substanciálního vzdělání, ze vzdělání pak zůstane jen jeho karikatura, na kterou společnost již skutečně nebude mít důvod přispívat.

Obecný návrh podoby školného na vysokých školách určitě alespoň částečně vyřeší chronickou podfinancovanost vysokého školství. Snažil jsem se však ukázat, že jeho zavedení není tak bezproblémové, jak se nám jeho tvůrci snaží namluvit, a že problém reformy vzdělávacích struktur a institucí vyžaduje hlubší reflexi. Pro mnohé obory může být špatně nastavený systém školného posledním hřebíčkem do rakve, spíše než prvním krokem na cestě k dalšímu rozvoji. Informace o tom, jak draze se v České republice stavějí z veřejných peněz dálnice, lze nalézt na adrese <http://cenadalníc.oziveni.cz> Fyzik Tomáš Opatrný na blogu iHNed.cz/opatrný, 8. 11. 2009: "Strkat veřejné peníze soukromým firmám, které mají samy usilovat o zisk a rozhodovat se, zda se jim vyplatí do inovací investovat, je špatné."